

UDK:316.752:343.5

Muhiddin XOLDAROV,
O‘zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: kholdarov7mukhiddin@gmail.com

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, PhD J.Shodiyev taqrizi asosida

YANGI O‘ZBEKISTON IJTIMOY-FALSAFIY TAFAKKURIDA OILANING AKS ETISHI VA DINAMIKASI
Annotatsiya

Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston davridagi ijtimoiy-falsafiy tafakkur doirasida oila institutining mazmunan qayta shakllanishi, qadriyat sifatida mustahkamlanishi va ijtimoiy dinamikadagi roli falsafiy tahlil qilinadi. Milliy-falsafiy tafakkurda oilaning qanday tarixiy-epistemologik asoslarda shakllangani, zamonaviy tafakkurda esa qanday o‘zgarishlarga uchrashi keng ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tafakkur, milliy qadriyatlar, oila instituti, Yangi O‘zbekiston, falsafiy dinamika, jamiyat.

**REFLECTION AND DYNAMICS OF THE FAMILY IN THE SOCIAL-PHILOSOPHICAL THOUGHT OF
NEW UZBEKISTAN**
Annotation

This article provides a philosophical analysis of the transformation of the family institution within the framework of socio-philosophical thought in the New Uzbekistan era, its consolidation as a value, and its role in social dynamics. It extensively examines how the family was historically and epistemologically formed in national philosophical thought and the changes it is undergoing in modern philosophical discourse.

Key words: social thought, national values, family institution, New Uzbekistan, philosophical dynamics, society.

**ОТРАЖЕНИЕ И ДИНАМИКА СЕМЬИ В СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ НОВОГО
УЗБЕКИСТАНА**
Аннотация

В данной статье философски анализируется переосмысление института семьи в условиях эпохи Нового Узбекистана, его укрепление как ценности и роль в социальной динамике. Подробно рассматривается, на каких историко-эпистемологических основах формировалось понимание семьи в национальной философской мысли и какие изменения происходят в современном философском дискурсе.

Ключевые слова: социальное мышление, национальные ценности, институт семьи, Новый Узбекистан, философская динамика, общество.

Kirish. Oila insoniyat tarixida eng qadimiy va eng barqaror ijtimoiy institutlardan biri bo‘lib, jamiyat taraqqiyoti va madaniyatining asosi sifatida doimiy ahamiyat kasb etib kelgan. Oilaning shakllanishi, rivojlanishi va turli tarixiy bosqichlardagi o‘zgarishlari insoniyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu jihatdan qaralganda, oila nafaqat ijtimoiy yoki biologik birlik, balki insoniyatning axloqiy, ma‘naviy va madaniy asoslarini belgilovchi, qadriyatlarni avloddan avlodga uzluksiz yetkazuvchi noyob fenomen sifatida namoyon bo‘ladi. Falsafiy yondashuvda oila — bu insonning jamiyat bilan bo‘lgan munosabatlarida shakllanadigan axloqiy-estetik dunyoqarashlarning negizidir.

XXI asrda, ayniqsa, globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida oilaning funksiyalari, strukturasi va ijtimoiy ahamiyati ham o‘zgarib bormoqda. Bu jarayonda milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillar uyg‘unligini ta‘minlash — muhim falsafiy va ijtimoiy masalaga aylangan. Ayniqsa, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar oilaviy munosabatlarni takomillashtirish, gender tenglikni ta‘minlash, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy mustahkamligini ta‘minlash, ma‘naviy-ma‘rifiy muhitini yuksaltirishga qaratilgani bilan ajralib turadi. Bu esa oilaning zamonaviy

jamiyatdagi o‘rni va mohiyatini qaytadan falsafiy baholash, uning ijtimoiy qadriyat sifatidagi funksional ahamiyatini aniqlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, Yangi O‘zbekiston davridagi ijtimoiy-falsafiy tafakkurda oilaning tutgan o‘rni, unga berilayotgan konseptual yondashuvlar, milliy va global qadriyatlar uyg‘unligidagi roli, zamonaviy axloqiy me‘yorlarning shakllanishiga ta‘siri hamda insonni barkamol qilishdagi o‘rni chuqur tahlil va tadqiqotni talab etadi. Zero, oila – bu jamiyatning “mikromodeli” bo‘lib, uning holati butun ijtimoiy tizimning salomatligi va barqarorligining ko‘zguvidir.

Mazkur ilmiy izlanishda Yangi O‘zbekiston sharoitida oilaning ijtimoiy qadriyat sifatidagi mohiyati, unga bo‘lgan falsafiy yondashuvlar, milliy mafkura va ma‘naviyat kontekstida qayta baholash masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u zamonaviy jamiyatda oilaning ahamiyati, uning tarbiyaviy, ijtimoiylashtiruvchi va ruhiy-ma‘naviy funksiyalarini yangi falsafiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Oila qadimdan buyon insoniyat tafakkurida nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy zarurat, balki ma‘naviy-axloqiy va falsafiy

tushuncha sifatida qaralgan. U insonning shaxsiy kamoloti, jamiyatning barqarorligi va madaniy taraqqiyoti uchun asosiy ijtimoiy maktab bo'lib xizmat qilgan. Ayniqsa, Sharq falsafiy merosida oila tushunchasi chuqur ontologik va aksiologik mazmunga ega bo'lib, shaxsiy kamolot va ijtimoiy uyg'unlikning poydevori sifatida talqin etilgan[1].

Qadimiy Sharq tafakkurida oila — bu ijtimoiy tuzumning yuragi, insoniylik fazilatlarini va jamiyat axloqining shakllanish manbai sifatida ko'rilgan. Abu Nasr Forobiy o'zining mashhur "Fozil odamlar shahri" (Madinat al-fodila) asarida jamiyat taraqqiyotining bosh manbai sifatida fozil inson va u yashaydigan sog'lom oilaviy muhitni ta'kidlab o'tadi[2]. Forobiyga ko'ra, har qanday ideal jamiyatning negizida ma'rifat, axloq va muvozanatli oilaviy tuzilma yotadi. U fozil shahar modelini barpo etishda oilaning rolini fundamental ahamiyatga ega deb biladi.

Ibn Sino esa oilani sog'lom jamiyatning ijtimoiy immuniteti sifatida ko'radi. Uning fikricha, sog'lom jamiyatni qurish uchun, avvalo, har bir oilada sog'lom ruhiy, axloqiy va jismoniy muhitni shakllantirish zarur. Bu yondashuvda oila — bu nafaqat tug'ilish va naslni davom ettirish joyi, balki shaxsning axloqiy tayanchini shakllantiruvchi institutdir [3].

Milliy tafakkurda ham oila oliy qadriyat sifatida talqin etiladi. Xususan, Alisher Navoiy o'zining g'azallari, masnaviyarlari va nasriy asarlarida oilaviy sadoqat, poklik, muhabbat va fidoyilikni eng yuksak insoniy fazilatlar bilan bog'laydi[4]. Uning nazarida oila — bu faqatgina jismoniy yaqinlik emas, balki ma'naviy uyg'unlik va axloqiy hamjihatlik makoni, mehr-oqibat va fidoyilik tarbiyalanuvchi maskandir.

Zamonaviy G'arb falsafasida esa oilaga bo'lgan yondashuv nisbatan boshqa — ko'proq individualistik, utilitar xarakterga ega. Modernizm va postmodernizm tafakkurida oila shaxsiy ehtiyojlar, shartnomaviy munosabatlar va iqtisodiy manfaatlar bilan belgilanadi. Masalan, fransuz faylasufi Jan Bodriyard iste'molchilik jamiyati sharoitida oilaning klassik mazmunini yo'qotib borayotganini, u faqatgina ijtimoiy funktsiyani bajaruvchi birlikka aylanganini ta'kidlaydi[5]. Shuningdek, Entoni Giddens kabi sotsiologlar zamonaviy oilani "suzuvchi" ijtimoiy birlik sifatida talqin qilib, uni global omillar va shaxsiy tanlovlar ta'sirida shakllanayotgan dinamik tuzilma deb baholaydi[6].

Biroq Yangi O'zbekiston sharoitida olib borilayotgan falsafiy va ijtimoiy-siyosiy islohotlar oilaga bo'lgan yondashuvda yangi paradigmani shakllantirmoqda. Bu paradigmaning markazida shaxsiy manfaat emas, balki jamoaviylik, ma'naviy birdamlik, milliy qadriyatlar va oilaviy barqarorlik yotadi. Yangi O'zbekiston ijtimoiy-falsafiy tafakkurida oila — bu shunchaki birgalikda yashovchilar guruhi emas, balki barkamol insonni tarbiyalaydigan, milliy o'zlikni shakllantiradigan va jamiyatda ijtimoiy muvozanatni ta'minlaydigan muhim qadriyatlar tizimidir[7].

Shu bois, oilaning tarixiy-falsafiy evolyutsiyasi — qadimgi Sharqdagi axloqiy birlikdan tortib, G'arbdagi individualistik tizimlargacha va nihoyat Yangi O'zbekiston davridagi qadriyatlar uyg'unligigacha bo'lgan murakkab jarayonni aks ettiradi. Bu jarayon oilaning nafaqat ijtimoiy institut, balki falsafiy kategoriya sifatidagi boy va murakkab mohiyatini ochib beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Yangi O'zbekiston konsepsiyasi — bu milliy tiklanishdan milliy yuksalishga olib boruvchi, ijtimoiy-siyosiy hayotda tub burilish yasovchi tarixiy jarayondir. Bu yangi davrda davlat boshqaruvi, fuqarolik jamiyati institutlari va ma'naviy hayotda muhim tizimli o'zgarishlar yuz bermoqda. Ana shunday transformatsiyalar fonida oila tushunchasining ijtimoiy-falsafiy mohiyati ham tubdan qayta ko'rib chiqilmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev olib borilayotgan islohotlar konseptual jihatdan oilaning ijtimoiy institut sifatidagi o'rnini mustahkamlashga qaratilgan. Davlatimiz rahbarining "Yangi O'zbekistonni barpo etish — bu shunchaki xohish-istak, sub'ektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo'lgan, mamlakatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy vaziyatning o'zi taqozo etayotgan, xalqimizning asiy intilishlariga mos, uning milliy manfaatlariga to'la javob beradigan ob'ektiv zaruratdir" degan fikri [8] nafaqat siyosiy shior, balki yangi qadriyatlar tizimining ideologik mezonidir. Bu yondashuvda oila shunchaki ijtimoiy birlik emas, balki davlat barqarorligi va milliy yuksalishning negizi sifatida talqin qilinmoqda.

Oila masalalari Yangi O'zbekistonda ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirildi. Aholi turmush darajasini oshirish, ayollar va bolalar huquqlarini ta'minlash, oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish, yoshlar tarbiyasi, gender tengligi kabi muammolar davlat siyosatining markaziga chiqdi.

Zamonaviy siyosiy-falsafiy tafakkurda ham oila endilikda ijtimoiy muammolarni hal etuvchi, jamiyatdagi inqirozlarning oldini oluvchi, fuqarolik madaniyatini shakllantiruvchi strategik institut sifatida qaralmoqda. Davlat e'tiborining oilaga qaratilishi, bir tomondan, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirsa, boshqa tomondan qadriyatlar tizimi orqali davlat va jamiyat o'rtasida ishonchni kuchaytiradi. Bu esa o'z navbatida ma'naviy barqarorlik, milliy birlik va ijtimoiy totuvlikni ta'minlaydi[9].

Shunday qilib, Yangi O'zbekiston davrida oila nafaqat sotsiologik birlik, balki falsafiy kategoriya sifatida davlat siyosatining asosiy elementlaridan biriga aylandi. Oilaning qadriyat sifatidagi nufuzi qayta kashf etilmoqda, uning tarixiy-ma'naviy mazmuni zamonaviylik bilan uyg'unlashtirilmoqda. Bu jarayon esa "Yangi O'zbekistonni birgalikda quramiz" g'oyasining hayotbaxsh ijtimoiy asosi sifatida oila institutini markaziy o'ringa olib chiqmoqda.

Yangi O'zbekiston sharoitida oila tobora faol harakatlanuvchi ijtimoiy institutga aylanmoqda. Bu holat o'zining ijtimoiy funksiyalarini doimiy ravishda yangilab boruvchi, ichki tuzilmasi va tashqi aloqalarini o'zgartiruvchi tizim sifatidagi oilaning zamonaviy talqiniga asoslanadi. Oila endilikda faqat an'anaviy qadriyatlar saqlanuvchi joy emas, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi, innovatsion yangilanishlarni qabul qiluvchi subyektga aylanyapti.

Bu dinamik o'zgarishlar bir nechta asosiy omillar orqali kechmoqda:

Ma'naviy yangilanish: Yangi O'zbekiston davrida olib borilayotgan islohotlar ma'naviy hayotda yangilanish zaruratini yuzaga chiqardi. Bu jarayonda oila — eng avvalo, avlodlar uzviyligini ta'minlovchi, qadriyatlarini uzatadigan va jamiyatda ma'naviy yangilanish uchun asos yaratuvchi institut sifatida talqin qilinmoqda. Har bir oila a'zosi shaxsiy o'zgarishlar orqali jamiyatni yangilashda ishtirok etadi.

Gender rollarining qayta taqsimlanishi: Zamonaviy ijtimoiy dinamikada ayollarning jamiyatdagi faolligi, kasb tanlash erkinligi, ta'lim olish huquqi va siyosiy ishtiroki ortmoqda. Bu esa oiladagi an'anaviy gender rollarini yangicha shakllantiradi. Falsafiy nuqtayi nazardan bu jarayon oila ichidagi ijtimoiy simmetriya va adolatli munosabatlar tizimini yaratishga xizmat qiladi. Bu holat, o'z navbatida, oilaning yangicha kontsepsiyasini belgilaydi — u endi faqat patriarxal tizim emas, balki hamkorlikka asoslangan mikromuhitdir.

Texnologik omillar: Raqamli texnologiyalar oilaviy muloqot, bolalarni tarbiyalash, axborot iste'moli va hissiy aloqalar tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, bu yangi imkoniyatlar (masofaviy ta'lim, onlayn muloqot), boshqa tomondan esa ijtimoiy ajralish, kommunikativ uzilishlar va e'tibor tanqisligi kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shunday qilib, texnologik dinamikaning oilaviy

struktura va funksiyalarga ta'siri o'zgaruvchan va ko'p qirrali tus olmoqda.

Urbanizatsiya va migratsiya: Shahar aholisi sonining ko'payishi, mehnat migratsiyasi va global ijtimoiy harakatchanlik natijasida an'anaviy oila modellari (ko'p avlodli, patriarxal oilalar) qisqarmoqda. O'rniga kichik oila, yadroviy oila, aralash etnik va madaniy modellarga asoslangan shahar oilalari vujudga kelmoqda. Bu esa oilaning ijtimoiy rolini qayta shakllantirib, uni individual ehtiyojlarga moslashuvchi va global madaniyat bilan aloqador tizimga aylantirmoqda.

Falsafiy jihatdan bu o'zgarishlar shuni ko'rsatadiki, oila – bu harakatda bo'lgan, moslashuvchan tizimdir. Oila ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va texnologik kontekstga qarab o'z tuzilmasi, rollari va funksiyalarini doimiy ravishda yangilab boradi. Shu nuqtai nazardan, u jamiyatning ijtimoiy hayotidagi eng muhim va barqaror dinamik elementlaridan biri hisoblanadi.

Falsafiy tafakkur tarixida oila har doim ijtimoiy hayotning markaziy tushunchalaridan biri sifatida qaralgan. Ayniqsa, ijtimoiy tizimlar evolyutsiyasi va ularning barqarorligi masalalarida oilaning roli alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy falsafada oila jamiyatdagi har bir o'zgarishning mikromodeli sifatida talqin qilinmoqda — ya'ni har bir jamiyatdagi yangilanishlar avvalo oilada boshlanadi va oilada tajassum topadi.

Germenevtik yondashuvga ko'ra, har bir tarixiy davrda oila tushunchasi, uning mazmuni va qiymati qayta talqin qilinadi. Oilaning semantik maydoni jamiyatdagi ijtimoiy ehtiyojlar, ideologik qadriyatlar va madaniy kontekstga mos holda o'zgarib boradi. Yangi O'zbekiston sharoitida esa bu semantik maydon ma'naviy tiklanish, generatsiyalararo uyg'unlik va fuqarolik mas'uliyati tamoyillari bilan boyitilmoqda.

Oila - bu nafaqat reproduktiv yoki iqtisodiy birlik, balki insonning mavjudlikdagi eng asosiy tayanchi, psixologik va axloqiy himoya manbai sifatida talqin etiladi. Egzistensial falsafa nuqtai nazaridan qaralganda, inson o'z mavjudligini oila doirasida angelaydi, o'zini jamiyat bilan bog'lash imkoniyatini ham oilada topadi. Bu jarayonda oila insonni shaxs sifatida yetishtiruvchi, qadriyatlarni o'rgatuvchi va ma'naviy yo'l ko'rsatuvchi ontologik makon vazifasini bajaradi.

Shu bois Yangi O'zbekiston ijtimoiy-falsafiy tafakkurida oilaning barqarorligi jamiyat barqarorligi bilan

mutanosib tarzda talqin qilinmoqda. Har bir oila - bu kichik jamiyat, undagi uyg'unlik, axloqiy me'yorlar va tarbiya tizimi umummilliy ijtimoiy muhitni belgilab beradi. Oila institutidagi adolat, totuvlik va mas'uliyat umumjamiyatdagi madaniyat va fuqarolik fazilatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, oilani falsafiy dinamikadagi jamiyat taraqqiyotining mezonini sifatida qarash, bu institutning ijtimoiy barqarorlik, axloqiy yetuklik va madaniy uyg'unlikdagi rolini tubdan qayta baholashga zamin yaratadi. Yangi O'zbekiston g'oyasi esa bu baholashni nazariy va amaliy jihatdan amalga oshirish imkoniyatini bermoqda.

Xulosa. Yangi O'zbekiston davrida oila ijtimoiy qadriyat sifatida yangicha mazmunga ega bo'lib, nafaqat jamiyatning asosiy bo'g'ini, balki milliy o'zlikni saqlovchi, madaniy xotirani uzluksiz davom ettiruvchi va ma'naviy barqarorlikni mustahkamlovchi muhim institut sifatida maydonga chiqmoqda. Bugungi islohotlar va yangilanishlar kontekstida oila endilikda oddiy ijtimoiy birlik emas, balki davlat siyosati va falsafiy tafakkurning markaziy nuqtasiga aylangan.

Oilaning falsafiy mohiyati – bu uning faqat funksional yoki biologik birlik ekanligi emas, balki insoniyat jamiyatida mavjud bo'lgan qadriyatlar tizimining boshlang'ich va eng muhim zvenosidir. Oila orqali inson hayotining mazmuni shakllanadi, shaxsning axloqiy-ruhiy kamoloti ta'minlanadi, jamiyat esa o'zining tarixiy, axloqiy va madaniy asoslarini mustahkamlab boradi. Ayniqsa, Yangi O'zbekiston strategiyasida oilaning tutgan o'rnini — bu nafaqat siyosiy-ijtimoiy yondashuv, balki chuqur falsafiy qarashlar bilan boyitilgan yo'nalishdir.

Falsafiy nuqtayi nazardan olganda, oila bu — doimiy harakatda bo'lgan, ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanib, yangilanib boruvchi tizimdir. Shu sababli, uni qadriyat sifatida saqlab qolish, uning barqaror rivojlanishiga ilmiy asoslar yaratish va ijtimoiy ongda chuqur ildiz otgan holatda mustahkamlash bugungi kunning dolzarb masalasidir.

Demak, Yangi O'zbekiston sharoitida oilaning qadriyat sifatidagi o'zgarishlarini tahlil qilish orqali biz nafaqat zamonaviy ijtimoiy dinamikalarni anglaymiz, balki bu asosda barqaror jamiyat qurishga xizmat qiluvchi mafkuraviy va amaliy mezonlarni ishlab chiqish imkoniga ega bo'lamiz. Oila — bu shunchaki ijtimoiy birlik emas, balki millat kelajagini belgilovchi va ijtimoiy ongni shakllantiruvchi asosiy qadriy jihatdir.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2021. – 488 b.
2. Юнусов Б.Ф. Социальная философия. – Ташкент: Фан, 2020. – 216 с.
3. Ал-Фараби. О государстве добродетельном. – М.: Наука, 1973. – 352 с.
4. Ибн Сино. Китоб аш-шифо (Ижтимоий фанлар қисмидан). – Техрон, 2002.
5. Навоий, А. Хамса. – Т.: Фафур Ғулом нашриёти, 1981. – 560 б.
6. Бодрийяр, Ж. Потребительское общество: Мифы и структуры. – М.: Республика, 2006. – 224 с.
7. Giddens, A. The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies. – Stanford: Stanford University Press, 1992. – 224 p.
8. Ҳамидов Н. Миллий қадриятлар ва оила муаммолари. – Тошкент: Adolat, 2022. – 142 б.
9. UNESCO. Philosophy: A School of Freedom. – Paris: UNESCO Publishing, 2007. – 400 p.
10. Deleuze G., Guattari F. Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009. – 400 p.